

МЕЖДУНАРОДНИТЕ ДОГОВОРИ И КОНСТИТУЦИЯТА В ЗАКОНОДАТЕЛНАТА СИСТЕМА НА РУСИЯ: “ВОЙНА ЗА ВЪРХОВЕНСТВО” ИЛИ МИРНО ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ?

Проф. д. ю. н. В. С. Иваненко

Въпросите, свързани с взаимодействието между международните договори и вътрешното (националното) право, са едни от най-проблемните в правната теория и практика, тъй като засягат най-чувствителните аспекти от съществуването и функционирането на основните актове в съвременния свят – държавите, техните съюзи и световната общност като цяло. В националната правна наука интересът към тези проблемни въпроси се увеличава рязко в резултат от настъпилите в началото на 90-те години на XX век кардинални промени в основата на общественно-политическия строй на страната и след приемането през 1993 г. на Конституция с широко известната международноправна точка 4 от чл. 15, отнасяща се до включването на международно признатите договорни норми в руската правна система, което предизвиква съществена промяна в основите на правните отношения на Русия с останалия свят.

В резултат на това, както се отбелязва в литературата, научните изследвания придобиват голяма практическа насоченост.¹

В хода на провеждането на редица научни конференции и в резултат от много публикации, посветени на проблема, се оформят основните доктринални подходи, често и диаметрално противоположни. Някои автори отбелязват необратимата тенденция на все по-задълбочено навлизане на нормите на международното право в правните системи на държавите. Така например С. В. Бахин правилно отбелязва, че *“преобладаващото в съветско време предпазливо отношение към международното право е променено на открито (на ниво Конституция) признаване на твърдението, че нормите на международното право могат да действат директно на територията на руската държава и освен това част от тях са включени в правната система на Руската федерация”*², а други –

¹ Гаврилов В. В., Понятие и взаимодействие международной и национальных правовых систем. Владивосток, 2005, с. 11.

² Бахин С. В., Международная составляющая правовой системы России. Правоведение, 2007, № 6, с. 126. Заради точността трябва да отбележим, че втората част на цитираното мнение на С. В. Бахин не е добре формулирана: то може да породу читателя грешно мнение за възможността, че има възможност за действие на нормите на международното право на територията на Русия, които не влизат в руската правна система, което по принцип не може да съществува.

напротив, отхвърлят тази възможност. От друга страна, съвсем категоричен е и проф. С. В. Черниченко, че *“не може да има каквато и да било част от международноправната система, която да се “намесва” във вътрешнодържавната правна система или съществуващите извън нея норми на международното право”*.³

Въпреки това много въпроси все още остават доста неясни, неточни и противоречиви⁴ и имат както субективен, така и обективен характер. При това продължителните доктринални разногласия и несъгласуваност по много от основните правни категории често водят и до негативни практически последици. Така дори тази толкова исторически значима международноправна т. 4 от чл. 15 на Конституцията, намираща се в основния закон на руската държава – в “Основи на конституционния строй” – съдържа редица несъгласувани и терминологично несъстоятелни категории, недопустими за такова високо ниво с оглед на тяхната правна неопределеност, противоречивост и многозначност.⁵

В националната доктрина и практика се утвърди и преобладава мнението, че приматът на международните договори над нормите на руското право във вътрешнодържавните спорни или колизионни случаи не се разпростира над Конституцията на Русия, която се разглежда като акт с най-висша юридическа сила в руската правна система, недопускащ никакво нормативно-правно върховенство над себе си.

Въпреки това не всичко е така еднозначно.

В настоящата статия за целите на своето изследване авторът определя следните спорни въпроси и проблемни ситуации:

1. Какво представлява руската правна система, преди всичко в контекста на чл. 15, т. 4 от Конституцията?

³ Черниченко С. В., Вопрос о соотношении международного и внутригосударственного права как правовых систем // Правоведение, 2009, № 1, с. 18.

⁴ Последният във времето анализ на основните научни проблеми и противоречия е направен на страниците на списанието “Правоведение” в статиите на С. В. Бахин “Международная составляющая правовой системы России”, 2007, № 6, с. 126-137; 2008, № 1, с. 117-132, Б. И. Нефедов “П. 4 ст. 15 Конституции: проблемы теории и практики”, 2008, № 5, с. 122-133, С. В. Черниченко “Вопрос о соотношении международного и внутригосударственного права как правовых систем”, 2009, № 1, с. 6-34.

⁵ Колко ли струват категориите “правна система” или “общопризнати принципи и норми на международното право”, щом нито в доктрината, нито в практиката няма единство в разбирането им; няма яснота по отношение на съдържанието на категорията “общопризнатост”, нито на нейните критерии, нито на изброяването на нейните принципи и норми, което създава трудност за правоприлагащите при разглеждането на конкретни въпроси и дела. А финансовите, материалните и интелектуалните разходи за провеждане на научни конференции и за публикуване на научни трудове за изясняване на съдържанието на тези категории са многобройни, а и техният край не се вижда.

2. Къде в правното пространство на Русия влизат и къде в него се намират международните договори на Руската федерация?

3. Наистина ли Конституцията “въвежда” международните договори в правната система на Русия или само констатира действителността на тяхното въвеждане, разположение и използването им в тази система?

4. Какви международни договори се разглеждат в чл. 15, т. 4 от Конституцията?

5. Наистина ли Конституцията има върховенство над международните договори на Русия?

6. Могат ли в действителност да бъдат приети в Русия нормите на международните договори, които противоречат на Конституцията на Руската федерация?

С оглед на конституционната формулировка на чл. 4 и чл. 15 именно заложените в тези членове норми стават отправни точки в следващия анализ.

В чл. 4, т. 2 е фиксирано, че: *“Конституцията на Руската федерация и федералните закони имат върховенство над цялата територия на Руската федерация.”*

Съгласно т. 1 на чл. 15 от Конституцията тя *“има висша юридическа сила, директно действие и се прилага на цялата територия на Руската федерация. Законите и другите нормативни актове, приемани в рамките на Руската федерация не могат да противоречат на Конституцията на руската федерация”*.

В чл. 15, т. 4 от Конституцията е посочено, че *“... международните договори на Руската федерация са съставна част от нейната правна система. Ако с международни договори на Руската федерация са установени други правила, различни от предвидените в закона, се приемат правилата на международния договор”*.

Анализът на горепосочените конституционни формулировки, тяхното буквално и логическо тълкуване свидетелстват за това, че авторите на Конституцията са допуснали сериозни юридически неточности и колизия между указаните конституционни норми. Това се изразява в следното:

- на първо място, в противоречието на закрепеното съотношение между законите и международните договори: *“федералните закони имат върховенство на цялата територия на Руската федерация”* (чл. 4, т. 2), законите, *“приемани в рамките на Руската федерация не трябва да противоречат на Конституцията”*, но ако *“с международните договори на Руската федерация са установени правила, различни от предвидените в закона, приемат се правилата, установени с международните договори”* (чл. 15, т. 4). От това следва,

че Конституцията в два от членовете закрепва „*върховенството*“ в правното пространство на Русия, както и нормите на законите и договорите.

- на второ място, в противоречието с юридическото положение на законите и международните договори. Съгласно чл. 1, т. 1 *“приеманите”* закони не трябва да противоречат на Конституцията, а съгласно чл. 15, т. 4 *“прилаганите”* закони не трябва да противоречат на международните договори. А как се разглеждат новоприетите закони в Русия? Ако тези конституционни норми се спазват точно, се получава, че при приемането на нови закони законодателят е длъжен да провери тяхното съответствие с Конституцията, но не е задължен да проверява съответствието им с международните договори, по които Русия е страна. Правилно ли е това?

- на трето място, конституционната формулировка на чл. 15, т. 4, отнасяща се до върховенството на международните договори като цяло над нормите на руските закони поражда два много сложни проблема:

а) при наличието на междудържавни, междуправителствени и междуведомствени договори как се отнасят, например, междуведомствените договори към законите и към самата Конституция?

б) съответства ли духът и буквата на чл. 15, т. 4 от Конституцията, съгласно изказаните научни мнения и официални правни позиции за предимството в правната система, само на ратифицираните международни договори в Русия?

- на четвърто място, по-задълбоченият анализ на Конституцията води до неочаквания, дори парадоксален на пръв поглед, но принципно важен въпрос: абсолютно ли е върховенството на Конституцията в правното пространство на руската държава? Самата Конституция не само, че не дава ясен и точен отговор на този въпрос, но и недостатъчно ясната (а понякога и противоречива) формулировка на членове 4 и 15 в определена степен предизвиква объркване.

Допълнително противоречие по отношение на чл. 15, т. 4 от Конституцията внася и приетият през 1995 г. Федерален закон за международните договори на Руската федерация, чийто чл. 22 гласи: *“Ако международният договор съдържа правила, които изискват изменение на определени разпоредби от Конституцията на Руската федерация, решението за приемането на неговата задължителност за Руската федерация може да бъде взето под формата на федерален закон едва след внасянето на съответните поправки в Конституцията на Руската федерация или преразглеждането на нейните положения в съответствие с установения ред”*.

Ако бъде взето предвид, че в чл. 3 от Федералния закон за международните договори на Руската федерация се съдържа класификация на международните договори, разделяща ги на три вида – междудържавни, междуправителствени и междуведомствени, то използването на термина “международен договор” в чл. 22 дава основание да се счита, че всички видове договори трябва да бъдат анализирани според това, дали отговарят на нормите на Конституцията и в случай на възникнало противоречие да бъдат ратифицирани посредством федералния закон и едва *“тогава да бъдат внесени съответните поправки в Конституцията на Руската федерация или да бъдат преразгледани нейните разпоредби”*.

Не намаляват въпросите и в резултат на правните позиции, отстоявани от висшите съдебни органи на страната. В своите разяснения пред съдилищата Върховният съд на Руската федерация ограничи кръга на международните договори, имащи приоритет пред руските закони, посочвайки, че в чл. 15 на Конституцията се говори за международен договор, “решението за приемането на задължителността на който за Руската федерация е било взето под формата на федерален закон”⁶, т.е. само за ратифициран договор. По-късно Върховният съд обръща внимание на това, че правилата на действащия международен договор, по който Русия е страна, съгласието за обвързването с който е било прието не под формата на федерален закон, имат приоритет при прилагането по отношение само на подзаконовите нормативни актове, издадени от органите на държавната власт, сключващи съответния договор.⁷ От това е видно, че Върховният съд тълкува норми от Конституцията, при положение, че такива правомощия в държавата има само Конституционният съд, но той все още мълчи по въпроса.

Съдържанието и остротата на тези въпроси, както и необходимостта от тяхното решаване, са породени от особената роля, която играе в правното пространство на Русия всяко от следните правни явления – международните договори, Конституцията, правната система. А тази роля се обуславя от следното:

⁶ Постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 31 октября 1995 года “О некоторых вопросах применения судами Конституции Российской Федерации при осуществлении правосудия” // Бюллетень Верховного Суда Российской Федерации, 1996, № 1, с. 1.

⁷ Постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 10 октября 2003 г. № 5 “О применении судами общей юрисдикции общепризнанных принципов и норм международного права и международных договоров Российской Федерации” // Бюллетень Верховного Суда Российской Федерации, 2003, № 12.

1. Международни договори на Руската федерация. Те заемат особено място и придобиват много важна роля в правния живот на съвременна Русия, превръщайки се в неразделна част от руската правна действителност. За руската държава исторически значима става разпоредбата на чл. 15, т. 4 от Конституцията относно признаването на международните договори като част от руската правна система, където стават реално приложими. Тази разпоредба – новост в държавния конституционализъм, внася кардинални промени както по отношение на правните основи, върху които са изградени взаимоотношенията на Русия с външния свят, така и относно правната ситуация в страната като цяло. Именно международните договори образуват правната основа на международните връзки на Русия, изпълнявайки ролята на своеобразни *“правораздавателни”* съдилища, юридически здраво свързващи двата обекта – международната общност и руската държава. По този начин Конституцията урежда правните основи на *“стратегията и тактиката”* на взаимоотношенията на Русия с външния свят, нейното взаимодействие с другите участници в междудържавните отношения, участието в международни правоотношения, правните способности и реда за изпълнение от нейна страна на международните задължения както в рамките на междудържавните отношения, така и във вътрешния живот на страната.

Договорите обхващат всички сфери от живота на руското общество, техните норми пряко или косвено влизат в контакт и сътрудничат с всички отрасли и институти на руското право. В този случай Конституцията не само дава на своите норми висша юридическа сила с оглед на огромното количество международни договорни норми във всички сфери на руската правна система, но и установява техния приоритет пред нормите на руското право в случай на възникване на колизия между тях.

2. Конституцията на Руската федерация по своята същност е най-висшият нормативно-правен акт на страната и главен закон на руската държава. За първи път в историята на конституционното развитие на страната в Конституцията от 1993 г. юридически е закрепен принципът за нейното върховенство. Като политическо-правна основа и нормативно-правно ядро на цялата система на вътрешнодържавното право Конституцията притежава *“върховенство”* (чл. 4, т. 2) и *“висша юридическа сила”* (чл. 15, т. 1) по отношение на всички други нормативно-правни актове на държавата.⁸

⁸ Понятието “върховенство” предполага състояние на преобладаване и съподчиненост. “Висшата юридическа сила” на Конституцията изразява господстващото ѝ място в йерархията на правните актове на държавата. Върховенството и висшата юридическа сила на Конституцията означават нейната доминация над законите и другите правни

Конституцията стои на върха на пирамидата от всички нормативно-правни актове, тъй като има приоритет на действията и прилагането на конституционните норми над всички останали норми, явявайки се като критерий за законност за тях, осигурявайки по този начин съгласуваност на всички отрасли и институти на руското право, както и единство на системата на държавната власт.

Въпреки това се усеща сложността на проблема и явното противоречие, предизвикано от създателите на Конституцията, за което беше споменато по-горе, като то се усилва след съпоставянето на гореизложените конституционни норми с други важни норми на правната система в Русия.

Съгласно чл. 17, т. 1 от Конституцията, *“в рамките на Руската федерация се признават и гарантират правата и свободите на човека и гражданина в съответствие с общопризнатите принципи и норми на международното право и в съответствие с настоящата Конституция”*. Тук, както се вижда, правоприлагащата юридическа сила на Конституцията е поставена на второ място – след нормите на международното право, в това число и след нормите на международните договори, доколкото в съвременния свят всички *“общопризнати принципи и норми на международното право в областта на правата на човека и основните свободи”* намират своята международноправна регламентация в стотици хиляди международни договори.

В чл. 1 на приетия през 1995 г. в съответствие с чл. 15, т. 4 от Конституцията *“Федерален закон за международните договори на Руската федерация”* се установява последователност в йерархията на нормите на изпълнение на договорите: *“Международните договори на Руската федерация се сключват, изпълняват (изписаното с курсив е мое – В. И.) и прекратяват в съответствие с общопризнатите принципи и норми на международното право, разпоредбите на самия договор, Конституцията на Руската федерация и настоящия Федерален закон.”*⁹ От тази формулировка следва, че всички правоприлагащи органи в рамките на руската правна система при изпълнението на международните договори се ръководят първо от международните общопризнати и договорни норми и едва след това от

актове на държавата, които трябва да изхождат от Конституцията и да ѝ съответстват. При това да съответстват на Конституцията са длъжни не само актовете на федералното законодателство, но и актовете на органите на субектите на Федерацията, както и тези на органите за местно самоуправление. Всички актове, които противоречат на Конституцията, нямат юридическа сила.

⁹ Дадената формулировка е доста несполучлива в следната си част: *“договорът... се сключва... в съответствие... с положенията на самия договор”*.

нормите на Конституцията; по този начин *“върховенството”* тук безспорно се дава не на Конституцията, а на нормите на международните договори.

Проблемът в разглежданата ситуация се задълбочава още повече поради това, че в самата правна система на Русия съществуват норми, поставящи под съмнение върховенството на Конституцията в рамките на тази система. Става дума за чл. 26 и 27 от Виенската конвенция за правото на международните договори от 1969 г.¹⁰ – един от най-важните международноправни актове, които, съгласно разпоредбите на чл. 15, т. 4 от Конституцията са задължителна съставна част от руската правна система. От императивната разпоредба на този член следва, че руската държава като страна по който и да е международен договор е обвързана да изпълнява доброволно своите международни договорни задължения и не би следвало да се позовава на правните положения, произтичащи от вътрешното ѝ право като оправдание за неизпълнението на договора. Много е важно да бъде отбелязано и следното: за разлика от законодателството и практиката на Русия, разделящи договорите на Руската федерация на междудържавни, междуправителствени и междуведомствени, Виенската конвенция за правото на договорите не прави такова разделение и разглежда всички договори като притежаващи еднаква юридическа сила и налага на държавите задължението да спазват всички международни договори, независимо от това кой държавен орган е сключил договора от името на държавата. Основното тук е, че даденият орган е имал правото да сключи договора съгласно вътрешното право на съответната държава.

По този начин Конституцията, установявайки своето особено и приоритетно място в правния живот на Русия както за конституционните, така и по отношение на международните норми, поражда много сериозен проблем от практически и теоретичен характер: *“война за върховенство”*, проблема за съотносимостта и приоритета при прилагането на нормите на самата Конституция и нормите на международните договори в случай на възникване на колизия между тях, който се усложнява допълнително в зависимост от различните видове договори.

Напълно естествено е да възникне въпросът: какви норми следва да бъдат приемани, ако след установяване на приоритета на нормите на международния договор над нормите на закона също възниква противоречие между договорните норми и нормите на Конституцията?

Лаконичността на изследваните формулировки обуславя необходимостта от прибягване до правната доктрина и практика с цел

¹⁰ Венская конвенция о праве международных договоров 1969 года // ИПС “ГАРАНТ”.

улесняване на тяхното нормативно съдържание и разрешаване на възникнали очевидни или възможни противоречия. В теорията и практиката обаче няма единно мнение по въпроса. Освен това се смята, че дори сама по себе си формулировката на въпроса за йерархичната съпоставка между договорите и Конституцията *“не е коректна”*, както потвърждава проф. Е. В. Гриценко. *“Конституцията и международното право не са в конкурентни отношения. Става дума за отношения на сътрудничество, взаимодействие и търсене на баланс в случаи на неопределеност.”*¹¹ Подкрепяйки напълно благородния патос и целта на разглежданото твърдение, все пак ще възразя: диалектиката на възникването и развитието на правната материя е доказателство за това, че в основата ѝ стоят не толкова сътрудничеството и взаимодействието, колкото борбата и конкуренцията на политическите и правните структури и общности, техните правни интереси, правните норми, създадени както в процеса на правотворчество, така и в процеса на правоприлагане, в това число и в междудържавната сфера, едно от свидетелствата за което се явяват, както отбелязва и Е. В. Гриценко *“случаи на неопределеност”*. И цялата правоприлагаща практика в значителна степен се основава на необходимостта, а точният юридически избор трябва да бъде направен от правилния “етаж” на пирамидата от йерархически норми. Затова конституционната формулировка на чл. 15, т. 4 *“ако, тогава...”* за ситуацията на противоречие на международните и националните норми впоследствие е възпроизведена в стотици руски закони.

Вътрешната правна практика и доктрина възприемат върховенството на Конституцията на Русия в правната система на страната като неоспорим факт. Но тук възникват много не толкова прости и по-деликатни въпроси от правно-политически и формално-юридически характер:

- какво представлява *“руската правна система”*?
- къде и над какво Конституцията осъществява своето *“върховенство”*?

И тук се разкрива, че много от практическите и теоретичните проблеми се коренят в един друг неразрешен ключов проблем – определяне на понятието и установяване на съдържанието на терминологичната категория *“правна система на Русия”*. В текста на Конституцията тази формулировка се използва само веднъж, и то в международноправната част – част 4, чл. 15: *“международните*

¹¹ Гриценко Е. В., Соотношение конституционно защищаемых ценностей и международных принципов и норм в области прав человека: проблема поиска баланса при осуществлении судебного конституционного контроля в Российской Федерации // Конституция Российской Федерации: доктрина и практика, М., 2009, с. 160.

договори на Руската федерация са неразделна част от нейната правна система". И това е всичко. Нито един нормативен акт не съдържа определение на понятието *"правна система на Русия"*. Какво означава тази система?

3. Правна система — една сравнително нова концептуална категория в националното законодателство.¹² Вярно е, че терминът *"правна система"* беше въведен за първи път като научна категория от Е. Б. Пашуканис през 20-те години на XX век,¹³ но дълго време след това не е ползван от юридическата наука и практика.¹⁴ Законодателството също не познаваше тази категория. За първи път нейното признаване и изследване в литературата започва в края на 70-те години на XX век,¹⁵ когато беше установено, че *"наличните анализи в правото прекрчиха съществуващите теории"*, както и *"наличният анализ вече не се вписва в съществуващите теории, а необходимостта от синтез неизбежно води до нова теория на понятието"* правна система.¹⁶ Въпреки това в науката още дълги години този термин се използва рядко. Традиционно в литературата се разглеждат термини като *"правна система"*, *"законодателна система"*, *"съвременни правни системи"*. Въпреки това всички тези термини не са идентични понятия, имат свой смисъл, свое съдържание, различно от категорията *"правна система"*. При това след въвеждането в правната лексика на термина *"правна система"* все по-често в юридическата наука понятията *"правна система"* и *"система на правото"* започнаха да се използват като синоними¹⁷ или като категории, близки по смисъл, което по същество е невярно, тъй като те се различават помежду си по своето теоретично и функционално съдържание, цел, обхват, структура и т. н. Под *"система на правото"* обикновено се разбира вътрешната структура на законодателството в държавата, изразяващо се в

¹² По този въпрос вж. напр.: Российское государство и правовая система: Современное развитие, проблемы, перспективы / Под ред. Ю. Н. Старилова. — Воронеж, 1999.

¹³ По този въпрос вж.: Пашуканис Е. Б., Избранные произведения по общей теории права и государства, М., 1980, с. 65.

¹⁴ Енциклопедичните и справочните източници не използват този термин до 90-те години на XX век.

¹⁵ Вж.: Тихомиров Ю. А., Правовая система развитого социализма // Советское государство и право, 1979, № 7; Алексеев С. С., Право и правовая система // Правоведение, 1980, № 1; Тиунова Л. Б., О понятии правовой системы // Правоведение, 1985, № 1; Правовая система социализма. В двух книгах. / Отв. ред. А. М. Васильев, Кн. 1, М., 1986; Кн. 2, М., 1987.

¹⁶ Правовая система социализма. В двух книгах. Кн. 1, Понятие, структура, социальные связи, с. 31-32.

¹⁷ Вж. напр.: Теория государства и права: Учебник / Под ред. В. В. Лазарева, М., 2002, с. 211-212.

единството и последователността на приетите и действащи в държавата правни норми, тяхното разделяне на относително самостоятелни нормативни и институционални блокове. Правната система е напълно различна категория, която ще разгледаме по-късно. Въпреки това смесването на тези понятия продължава дори от специалисти на най-високо равнище и от различни отрасли на правото. Така например председателят на Конституционния съд на Русия В. Д. Зоркин заявява: *“Конституцията е основата на цялата национална система на правото, съдържаща в себе си фундаменталната доктрина на правото”*. Въпреки това на друго място В. Д. Зоркин пише, че: *“Конституцията е носещата опора на цялата национална правна система – своеобразна “юридическа пирамида”, включваща “законови, други нормативни актове и правното изпълнение”*¹⁸. В своето специално фундаментално изследване за правото на международните договори И. И. Лукашук също смесва тези понятия, разглеждайки международните норми като част както от законодателството на страната, така и от правната система на страната; съдържанието на тези норми *“действа като част от правната система на страната, като част от вътрешното право”, “...включени в правната система на страната, международните норми не губят връзката си с международното право и в този смисъл представляват специфична част от законодателството на страната”*.¹⁹ (курсивът е мой – В. И.)

Появата и особено започващото широко признаване на понятието “правна система” през 80-те години на XX век се оказаха съвсем навременни, тъй като активно използваните се в този период категории “система на правото” и “система на законодателството” все още не можеха да отразят изцяло многообразието на проявление на активно развиващото се законодателство. След признаването на категорията “правна система” на най-високо конституционно ниво интересът към нея рязко се увеличи. Успоредно с това обаче се увеличиха и споровете за съдържанието и ролята на правната система. Това се обяснява както със сложността на самото явление, така и с продължаващото отсъствие на единство на възгледите на учените по отношение на основните правни понятия и категории, като се започне с дефинирането на понятието на самото право, неговите норми, тяхната структура, признаци, съдържание, действие, приложение и т.н. Още повече, ако това е свързано с “вечния” въпрос за характера и съдържанието на съотношението между международното и

¹⁸ Зоркин В. Д., Конституционная легитимация новой России // Россия и Конституция в XXI веке, М., 2008, с. 20, 26.

¹⁹ Лукашук И. И., Современное право международных договоров. В 2-х томах, Т. 1, М., 2004, с. 654-656.

националното право, а днес – за мястото и ролята на международноправните норми в руската правна рамка. За остротата на дебата до голяма степен оказва влияние и фактът, че понятието “правна система” е употребено само веднъж в Конституцията – за определяне на пространственото разположение при въвеждането на международните общопризнати и договорни норми в руската правна рамка.

Терминът “*правна система*”, както отбелязва И. И. Лукашук, беше предложен през 1993 г. при разработването на Конституцията още по време на Конституционния съвет с цел да бъде избегнато приравняването на международните норми към законодателството, тъй като в първоначалния проект на Конституцията се съдържаше предложение за включването на международните норми в “част законодателство на Русия”. Както пише И. И. Лукашук, в хода на съвещанието “се стигна дотам да се обърне внимание на нейната некоректност и тя беше изменена”.²⁰ Това е продиктувано от факта, че “*за разлика от законодателството в правната система на страната, международните норми могат да заемат различно положение*”.²¹

Конституцията допуска влизането на огромен масив от хиляди международни договори в правната система на Русия, различаващи се по редица свои характеристики, всеки от които има свои особености както по отношение на влизането му в правната система, така и във връзка със съотношението между международните и руските нормативни правни актове. При това в случаите на колизия с участието на международни договори и руски закони Конституцията утвърждава приоритета на договорните норми. Всичко това изисква изясняване на мястото на международните договори на Русия в руската правна система, както и на характера и съдържанието на съотношението между съответните договори и нормите на руското право и преди всичко на Конституцията, което допълнително изостри дългогодишните дебати по тези въпроси.

Основният “*водораздел*” на съществуващите подходи, мнения и позиции се обуславя от това каква правна школа представят: вътрешнодържавна руска или международна.

Преставителите от теорията и практиката на вътрешнодържавното руско право (както и в правото на всяка държава), определящи се като “*юристи-националисти*”, изучаващи правния живот на държавата “*отвътре*”, в по-голямата си част като правило са склонни да възприемат “*правната система*” само като национална,

²⁰ Лукашук И. И., Конституции государств и международное право, М., 1998, с. 64.

²¹ Лукашук И. И., Конституция России и международное право // Российский ежегодник международного права, 1995, СПб, 1996, с. 171.

като *“система на вътрешнодържавното право”*. Така напр. Е. А. Суханов счита: *“До неотдавна държавната правна система, развиваща се като система на съветското право, представляваше сложен комплекс от многобройни самостоятелни правни отрасли, чийто брой възлизаше на няколко десетки”*.²² Според разбирането на авторите на Речника на юридическите термини *“правната система”* означава *“съвкупност от източници на правото и законодателните органи на съответната държава (а понякога и отделни нейни части). В широк смисъл включва и редица други компоненти – правна култура, правна идеология, правна наука, други, включително недържавни, правни институти (адвокатура, нотариат, юридически фирми, професионални сдружения на адвокати)”*.²³ Според А. Поляков и Е. В. Тимошина правната система се състои само от тези правни явления, *“които непосредствено взаимодействат със социални субекти (членове на обществото), осигурявайки възможност за социално обективизиране и легитимация на правните текстове на съответното общество”*, включвайки по този начин: *“1) всички правни текстове; 2) субектите, тълкуващи правните текстове, 3) средствата за правна легитимация (включително вътрешноправните текстове на културата, публичноправното съзнание, социалните комуникации); 4) правото (т. е. правните норми и правните отношения, системата на правото)”*.²⁴ Според А. Б. Венгерова, *“правната система”* като понятие *“се използва в теорията на правото, само за да бъдат характеризирани историко-правните и етнокултурните различия между правните системи на различните държави и народи”*.²⁵

Представителите от теорията и практиката на международното право, определящи се като *“юристи-интернационалисти”*, в своите доктрини и практики се ръководят от общите закономерности на правното развитие на света, до известна степен абстрахирайки се от вътрешнодържавната среда, в която се намират, и разглеждат правния живот на страната така да се каже *“отвън”*. Тясно свързани по произход, образование и социално-правно положение с вътрешното право на държавата, юристите международници в съответствие с професионалния си мироглед и научната *“служба”* са призвани да бъдат убедени интернационалисти. В правната система на държавата те могат да бъдат възприемани като многостранно явление, отразяващо засилващите се световни тенденции за сближаване, интеграция и

²² Гражданское право, Том I, Под ред. Е. А. Суханова, М, 2004.

²³ Большой юридический словарь, Под ред. А. Ю. Сухарева, В. Е. Крутских, М., 2002, с. 465-466.

²⁴ Поляков А. В., Тимошина Е. В., Общая теория права, СПб., 2005, с. 258.

²⁵ Венгеров А. В., Теория государства и права, 6-е изд., М., 2009, с. 437.

взаимно проникване на норми от правните системи на други държави и на международната общност като цяло. Тези тенденции постепенно доведоха до еволюиране на съдържанието на категорията *“правна система на държавата”*. Посочената система в съвременния свят по своето съдържание престана да бъде само национална, състояща се единствено от нормите на вътрешното право на съответната държава; в нея заедно с нормите на основните вътрешни системи на правото на съответната държава започнаха да се включват и правните норми от други правни системи – международните и тези на чуждите държави. *“Правната система на Руската федерация”* – отбелязва С. Ю. Марочкин, *“се разглежда като комплекс от всички сложни явления на правната действителност – не само вътрешнодържавните, но и свързаните с международното право. Тя включва правните норми, действащи в страната (законодателството на Руската федерация, както и нормите на международното и чуждото право с държавните санкции); правната дейност (дейността на всички органи, учреждения и другите органи по създаване и / или прилагане на действащите в страната правни норми) и правни идеи, теории, възгледи и учения (в широкия смисъл на правосъдието)”*.²⁶ Подобна позиция заема и друг юрист международник – В. В. Гаврилов. Според него *“националната правна система може да се определи като характерната за съответната държава съвкупност от правни норми, действащи на нейната територия, както и законодателните органи, учреждения, организации и правни идеологии, осигурени в процеса на юридическата практика, опосредстваната правна психология, регулирането на обществените отношения в съответствие с обективните закони на общественото развитие”*.²⁷ Всеобхватно и силно критично анализирайки съществуващите подходи (в това число и гореспоменатите) към понятието *“правна система”*, С. В. Черниченко предлага своя дефиниция на разглежданата категория: *“вътрешнодържавната правна система – това е единство на националните правни норми (и индивидуални постановки) с произтичащите от тях субективни права и задължения, вътрешнодържавните правни връзки и правоотношения и установеният вътрешнодържавен правен ред”*.²⁸ Въпреки това предложеното от С. В. Черниченко определение на понятието *“правна*

²⁶ Марочкин С. Ю., Действие норм международного права в правовой системе Российской Федерации, Тюмень, 1998, с. 31.

²⁷ Гаврилов В. В., Понятие и взаимодействие международной и национальных правовых систем. с. 53.

²⁸ Черниченко С. В., Вопрос о соотношении международного и внутригосударственного права как правовых систем, с. 18-19.

система” не е съвсем подходящо; то по-скоро изглежда като характеристика на явление, отколкото като основа на неговите съставни системообразуващи елементи. Според позицията на С. В. Черниченко, правната система на Русия е единство на националните правни норми с пет други вътрешнодържавни елемента: субективни права и задължения, правни връзки правоотношения и правен ред. А къде е мястото на международните норми в тази правна система? Неизвестно защо С. В. Черниченко игнорира разпоредбите на чл. 15, ал. 4 от Конституцията на Русия за включването на международните норми в руската правна система.

Отчитайки настоящите тенденции и реалности, трябва да се прави ясно разграничаване между категориите “държавна система на правото” и “правна система на държавата”, категорично включвайки първата във втората. От страна на международната общност правната система на държавата се възприема като многозначно правно явление: външно – цялостно и монолитно (единно правно пространство, обща правна рамка, съгласуван комплекс от правни норми и институти), а вътрешно – сложно организирани и структурирани, различни по своята правна природа и състояние съставни елементи. Проф. Г. В. Игнатенко много точно и ясно описва изменящото се състояние на съвременната правна система: “Основно значение има разграничаването на понятията: “право на държавата” като съвкупност, създадена от държавата, правните норми и правните актове на нейните органи и “приложимо в държавата право” като съвкупност от всички правни норми и правни актове, които са приложими във вътрешнодържавните отношения и (или) могат да действат в рамките на юрисдикцията на държавата и на нейните компетентни органи. Второто понятие е по-широко от първото, тъй като обхваща – заедно с националното законодателство (основен компонент) – приложимите международни норми, международни договори, както и отделни норми от законодателствата на чуждите държави в случаите, предвидени в националното законодателство или в международните договори”.²⁹

Въпреки това сред юристите международници съществува и друго мнение. Професор Е. Т. Усенко³⁰ счита, че: “Правната система” – това е научно понятие, което не е нормативно уредено и затова едва ли е подходящо за Конституцията. Достатъчно е да се каже: “Това е част от правото на Руската федерация”.³¹ Подобно на него професор

²⁹ Международное право / Под ред. Г.В. Игнатенко, О. И. Тиунова, М., 2006, с. 196.

³⁰ Усенко Е. Т., Соотношение и взаимодействие международного и национального права и российская Конституция // Московский журнал международного права, 1995, № 2, с. 18.

³¹ Усенко Е. Т., Очерки теории международного права, М., 2008, с. 160.

С. В. Бахин посочва: *“Понятието “правна система” има чисто доктринална структура”*.³² Но това не може да бъде прието. Конституцията на Русия на най-високо нормативно-правно ниво признава съществуването на правната система като обективна правна реалност и на тази основа отбелязва въвеждането на огромно количество международноправни норми не в руската доктринална система за стимулиране на научните изследвания, а в руската нормативно-правна система за тяхното реално и необходимо правно прилагане. И с това също е необходимо да се съобразяваме.

Именно със закрепването на понятието “правна система” в Конституцията, с включените в нея норми от друга правна система – международната, завърши периодът на възприемане и анализ на правната система като научна категория и само във вътрешното законодателство.

Следва също да бъде признато, че правната система на държавата е обективно съществуваща юридическа реалност; тя е резултат от историческото развитие на отношенията на държавите с международната общност. Обективните процеси на общественото развитие засилват сближаването на държавите и техните правни системи, а с помощта на международните договори държавите започват все повече и повече да подлагат обществените отношения с вътрешнодържавен характер на международноправно влияние. Държавите, приемайки в резултат на тези договори международноправни задължения, започнаха да предоставят на субектите на вътрешното право определени права и задължения. Договорите започнаха реално да се прилагат вътре в държавите. Разбира се, възникна проблем при определяне на мястото на договорите в правното пространство на държавите и тяхното съотношение и взаимодействие с нормите на вътрешното право. Нито теорията, нито практиката се оказаха готови за неговото еднозначно решение. Появиха се мнения, както и нормативно-правни решения, включително и на конституционно ниво, относно включването на цялото количество признати от държавата международни норми в нейната “вътрешноправна” и “законодателна система”, което, както беше отбелязано по-горе, и по същество, и по форма е невярно.

Следователно появата на понятието “държавна правна система” е резултат от процеса на разширяване на формата на проявление на правото и неговото ново качествено състояние. Именно този процес стимулира търсенето на адекватни теоритични понятия за неговото

³² Бахин С. В., Международная составляющая правовой системы России, Правоведение, 2007, № 6, с. 127.

обективно изражение. Едно от тях е “правната система”. Когато през 1993 г. по време на Конституционното събрание възникна необходимостта да се уточни как международните норми да бъдат въведени в руското правно пространство, в противовес на предлаганото “законодателство” се “появи” съвсем успешно по-приемливата фразеологична конструкция “правна система”, представляваща съвкупност от всички правни норми, институции и практики на руската правна действителност, която обаче и тогава, и сега не се приема еднозначно. Днес обаче би следвало да бъде ясно, че “правната система на държавата” не може да се разглежда само като научна категория; тя е реален фактор на обективната правна действителност и задачата на правната наука е да разкрие нейното съдържание.

Правилното възприемане на правната система на Руската федерация по отношение на нейната структура като разнородна и сложна по състав, но и като цялостен нормативно- и организационно-правен комплекс, осигуряващ регулиране на обществените отношения в рамките на юрисдикцията на руската държава, включва три основни елемента:

- системата на правото на руската държава (система на руското право);
- комплекса от общопризнати или договорни норми на международното право (съгласно чл. 15, ал. 4 от Конституцията);
- нормите от правото в чуждите държави, възможността за прилагането на които е закрепена в международните договори на Русия или във федералното законодателство.

Въз основа на това руската правна система функционира като сложен комплекс от всички видове, форми и проявления на материалното и процесуалното право, които функционират в рамките на руското правно пространство. Според официалното юридическо разбиране правната система на Русия представлява съвкупност от различни правни подсистеми, съдържащи както собствени, “национални”, така и други, “чуждестранни” правни принципи и норми (международни и чуждестранни), приемането, действието и прилагането на които на територията на Русия се санкционира от руската държава.

Същността и основните елементи на руската правна система образуват системата на правото в руската държава. Системата на руското право (според официалното юридическо разбиране) е вътрешното изграждане на собственото, “националното” право, което е създадено от самите субекти на руското правотворчество на основата и в съответствие с принципите и механизмите на законодателния процес на руската държава, което се проявява в неговото разделяне на

относително самостоятелни части (отрасли, подотрасли, институти) в съответствие с предмета и метода на правно регулиране и което се характеризира с единство и съгласуваност на съставлящите го правни принципи и норми.

В потвърждение на казаното се предоставя възможност за схематично представяне на следните схеми на структурата на съответната система:

Схема 1

Правна система на Руската федерация		
Система на правото на Руската Федерация (Система на руското право)	Норми на международното право, признаването и прилагането на които се санкционира от Руската федерация	Норми на чуждестранното право, прилагането на които се санкционира от Руската федерация

Схема 2

Система на правото на Руската Федерация (Система на руското право)				
Структурно-процесуални елементи на правото	Източници на правото	Структура на правото	Организационен принцип на действие на правото	Социално-юридически елементи, които съпътстват и осигуряват действието на правото
<u>Законодателство:</u> - Създаване на норми на руското право; - Приемане на съветските норми и нормите на	<u>Правно-нормативни актове:</u> - Конституция; - кодекси; - закони; - подзаконови	- Норми; - Принципи; - Институти; - Отрасли; - Система на правото на субектите на	- Законодателни органи; - Изпълнителни органи; - Съдебни органи; - Надзорни органи;	- Правна наука; - Правно образование; - Правно възпитание; - Правна

Руската империя; - Приемане и преобразуване на нормите на международното право. <u>Прилагане на правото:</u> - Спазване на правните норми; - Изпълнение на правните норми; - Използване на правните норми; - Прилагане на правните норми. <u>Правоотношение:</u> - действия или бездействия, които оправомощеният може да извърши, а правно задълженият е длъжен да изпълни.	актове; - актове на органите за местно самоуправление. <u>Нормативни договори</u> <u>Правни обичаи</u> <u>Помощни източници:</u> - правна доктрина; - съдебен прецедент; - решения на международни органи и организации.	федерацията; - Система на правото на Федерацията.	Юридически служби, учреждения, организации и предприятия; - Недържавни правни институти (адвокатура, нотариат, юридически фирми, професионални сдружения на юристи).	култура; - Правно съзнание; - Правно поведение.
---	--	--	---	--

Схема 3

Норми на международното право в правната система на Русия, признаването и прилагането на които се санкционира в Руската федерация (Общопризнати принципи на международното право – основни, отрасли, както и нормите на международните обичаи; Нормите на международните договори на Руската федерация; Правноустановителни норми на международни органи и организации)						
Международно-правни норми, предназначени по своето съдържание за прилагане в Руската федерация само във външно-държавната (междудържавната) сфера на обществените отношения	Международноправни норми, предназначени за прилагане в рамките на Руската федерация					
	Международноправни норми със собствено изпълнение, прилагани в рамките на Руската федерация въз основа на следните видове пренасочващи норми в конкретни правоотношения:				Международноправни норми без собствено изпълнение, признати от Руската федерация и предвиждащи своето преобразуване в системата на руското законодателство	
	непосредствено и самостоятелно съгласно условията на договора или общо препращане към конкретен закон	само заедно с нормите на руските закони на принципа на “и..., и...”	алтернативно на нормите на руските закони на принципа на “и..., и...”	при колизия с нормите на законите на РФ – приоритетно на принципа – „ако..., то...” или “освен ако не е предвидено друго”, или “с изключение на случаите...”	Норми на международните договори, преобразувани в конкретни нормативни актове на руското право, съществуващи, действащи и прилагани вече като самостоятелни норми на руското право	Норми на международните договори, които все още не са преобразувани в системата на руското право, намиращи се в “режим на очакване” или “временно прилагане”

Къде е мястото на Конституцията в това сложно преплитане на международната и вътрешнодържавната руска правна система и техните елементи? Нека се обърнем към самата Конституция. На пръв поглед тук всичко е ясно: Конституцията е определила своето място и роля достатъчно ясно в чл. 4, пар. 2 и чл. 1, пар. 1 – тя безспорно притежава върховенството, “има висша юридическа сила”, “пряко действие”, “прилага се на цялата територия на Руската федерация” и “законите и другите правни актове, приемани в рамките на Руската федерация”, не трябва да ѝ противоречат.

Въз основа на това в науката за конституционното право се е утвърдило мнението, че Конституцията утвърждава своето върховенство в цялата правна система на Русия. Като “основен закон на държавата” – както отбелязва Б. Н. Топорин, *“на конституцията е отредено приоритетно, ключово място в правната система”*; *“нейните разпоредби са първични, изходни, основополагащи”*.³³ Както подчертава В. Д. Зоркин, *“Конституцията е върхът на цялата правна система на Русия и неин основен стълб”*.³⁴ Според коментатори, подкрепящи Конституцията, чл. 15 *“утвърждава върховенството на Конституцията на Руската федерация в правната система...”*,³⁵ а самата Конституция *“представява така наречената абсолютна норма, на която действащите в държавата правни актове не могат да противоречат”*.³⁶

В националната наука (както общоправната, така и отрасловата) се утвърди мнението, че Конституцията притежава абсолютно върховенство по отношение на международните договори. Именно по силата на чл. 15, т. 1, както посочва Л. Ю. Рыхтикова, нормите на Конституцията имат приоритет над нормите на международните договори, по които Русия е страна.³⁷ Оценявайки значимостта на чл. 15, т. 4 от Конституцията, учените конституционалисти са категорични: *“Конституцията, определяйки основите на действие на международното право в рамките на правната система на Русия,*

³³ Топорнин Б. Н., Вступительная статья / Конституция Российской Федерации: Научно-практический комментарий, М., 1997, с. 7, 21.

³⁴ Зоркин В. Д., Слово о Конституции // Россия и Конституция в XXI веке, М., 2008, с. 12.

³⁵ Постатейный научно-практический комментарий к Конституции Российской Федерации / Отв. ред. О. Е. Куцафин // СПС “ГАРАНТ”, 2003.

³⁶ Научно-практический комментарий к Конституции Российской Федерации. Введение / Отв. ред. В. В. Лазарев // СПС “ГАРАНТ”, 2003.

³⁷ Рыхтикова Л. Ю., Конституционно-правовые основы имплементации норм международного права в Российской Федерации, М., 2004.

ясно и конкретно признава върховната юридическа сила на конституционните норми”.³⁸

Изненадващо дори редица известни юристи международници подкрепят подобно мнение. Така според И. И. Лукашук международните норми по никакъв начин не ограничават правния статут на Конституцията в правната система на Русия³⁹ и *“доколкото те са признати за част от правната система, то върху тях се разпростира общото положение”* за върховна юридическа сила на Конституцията.⁴⁰ Б. Л. Зимненко също стига до извода, че *“върховната юридическа сила на Конституцията на Руската федерация се разпростира не толкова над всички вътрешнодържавни нормативни актове, включително законите, но и над нормите на общото и договорното международно право, ставащи част от правната система на Русия”*.⁴¹

Но така ли е всичко това? Взели ли са предвид авторите на Конституцията това, че нормите на членове 4 и 15 за върховенството на Конституцията се разпростира над цялата правна система? Мисля, че не. Тук е необходимо да се споменат времето и обстоятелствата, при които е приета Конституцията.⁴² Разпадането на СССР предизвика опасни центробежни прояви и вътре в самата Русия. В отделни райони от нея радикално-националистическите сили се опитаха да поставят конституцията наред с върховните закони на републиките над цялата страна. Приемането на Конституцията, която закрепва федеративната структура на държавата, е предшествано от подписването на 31 март 1992 г. на Федеративния договор, който полага основите на Руската федерация. Започна “парадът на суверенитетите”, крайно опасен за единството и бъдещето на държавата. При тези условия включването на разпоредбите на чл. 4 и на точка 1 от чл. 15 е било мотивирано от желанието юридически да се предотврати “войната между

³⁸ Конституционное право России. / Под ред. Е. И. Козловой, О. Е. Кутафина, М., 2003, с. 158.

³⁹ Лукашук И. И., Современное право международных договоров, Т. 1, с. 655.

⁴⁰ Лукашук И. И., Право международной ответственности, М., 2004, с. 104.

⁴¹ Зимненко Б. Л., Международное право и правовая система Российской Федерации, М., 2006, с. 367.

⁴² Както отбелязва Директорът на Института за законодателство и сравнително въведение в правото Т. Я. Хабриева, *“Конституцията на Руската федерация действително е приета набързо, в своеобразните условия на сложни национално-териториални проблеми, противоборство на политическите сили, приело въоръжени форми, в ситуация, когато обществото се е отказало от “миналото”, но още не е навлязло в “бъдещето”. В нея има неудачни формулировки, конструкции, в това число и по принципи въпроси...”* // Хабриева Т. Я., Реформирование Конституции Российской Федерации: возможность и необходимость // Журнал российского права, 2003, № 11.

суверенитетите и законите” и да се запази целостта на Русия. В усилията си за по-нататъшно укрепване на политико-териториалното и конституционноправното единство на руската държава, законодателят посочва в част 1 на чл. 76 от Конституцията единството на правното пространство на държавата, установявайки, че Конституцията и федералните закони, приети от субектите на Федерацията, имат пряко действие върху цялата територия на Русия. Утвърждаването на разпоредбите за юридическото върховенство на Конституцията на Федерацията, за непротиворечие по отношение на нея от страна на всички приемани в страната нормативно-правни актове обективно помогна за изхода на страната от държавно-правната криза, за запазването на стабилността, устойчивостта и конституционноправното единство на федералната държава, осигуряване на трайно политико-правно развитие на многонационалната и многосубектна руска държава и на нейната правна система.

Вземайки предвид гореизложеното, внимателният прочит, изясняване и тълкуване на текста на част 1 на чл. 15 позволява да бъдат направени следните изводи:

1) сравняването на първото изречение от част 1 на чл. 15 – Конституцията “има върховна юридическа сила” – с императива на следната фраза – “Законите и другите правни актове, приемани в рамките на Руската федерация не трябва да противоречат на Конституцията” – наистина поставя Конституцията на първо място в правната йерархия, но само в правната йерархия на руското право;

2) използването на предлога “в” във фразата “актове, приети в Руската федерация” в контекста на настоящия член има особено значение. Даденият предлог означава, че тук говорим за приеманите в Русия само руски правни актове;

3) указанието за прилагане на Конституцията “на цялата територия на Руската федерация” има една чисто вътрешна правно-политическа цел – да осигури териториално-правното единство на Федерацията и нейните субекти.

4) формулировката “Конституцията ... се прилага на цялата територия на Руската федерация” не означава, че на територията на Русия не могат да се прилагат различни и други, неруски по своята правна същност правни норми.

- политико-териториален – в Русия няма територии, в рамките на които да не се прилага действието на Конституцията;

- политико-правни – Конституцията не изисква одобрение от субектите на Федерацията;

- формално-юридически – Конституцията е на върха на йерархията от закони и други нормативни актове, приемани от всички

органи и длъжностни лица в рамките на руската държава, които при приемането и прилагането на такива актове са свързани с позоваване на нейните норми;

- административно-правни – върховенството на конституционните норми осигурява целостта и единството на цялата система на държавна власт в руската държава.

От гореизложеното е възможно да бъде направен следният важен извод: Конституцията регламентира своето абсолютно върховенство само в системата на руското законодателство, но тя не се разпростира и не може да разпростира своето върховенство над нормите на международното и чуждестранното право, станали по съответния ред част от правната система на Русия. Конституцията като най-висш закон в държавата е своеобразен “закон на законите”, приет вътре в държавата от субектите на вътрешнодържавното правотворчество и не може да разпростира своето върховенство над нормите на международното и чуждестранното право, разработени и приети от напълно различни субекти в различни времеви периоди (често без участието на Русия) или в други държави. Конституцията определя само възможността и реда за допускане на норми от чуждестранното право, които не противоречат на нейните разпоредби, в правната система на Русия, както и условията за тяхното действие и прилагане.

Трудно е да си представим, че Конституцията притежава върховенство над намиращите се в правната система на Русия такива фундаментални за международната общност договори, каквито са Уставът на ООН, Уставът на Съвета на Европа, Уставът на ОНД, Конвенцията на ООН по морско право, Международните пактове за правата на човека, Европейската конвенция за защита правата на човека, Договорът за неразпространение на ядрено оръжие, Хагските и Женевските конвенции за правилата при водене на война и защита на жертвите от войната от 1899, 1907, 1949 и 1977 г. и стотици други договори. Международнопризнат стана принципът (намерил своето място в стотици международни договори), съгласно който държава, подписала или присъединила се към един или друг международен договор, поема задължението да приведе своето законодателство, съдебна и административна практика в съответствие със своите задължения по съответния договор. И тук държавата не може да допусне наличието на противоречия между сключените от нея международни договори и своята Конституция.

Това ни води до друг проблем, свързан с неточното и дори юридически неправилно, по наше мнение, използване на термина “в съответствие” в Конституцията и конституционноправната литература при характеристиката на съотношението между международните

договори и Конституцията. По този въпрос се оформи като цяло следната парадоксална ситуация: в националната доктрина и практика по отношение на характера на даденото съотношение се оформиха съвсем противоположни мнения, позиции и оценки. Съгласно една от тях нормите на Конституцията (както и на другите закони) или трябва да бъдат, или вече се намират “в съответствие” с международноправните стандарти; тези международни стандарти се представят като водеща цел, най-важната задача, правен ориентир или вече постигнат желан резултат. Затова за едно от достойнствата на Конституцията се определя това, че тя е разработена “в съответствие” с международноправните демократични стандарти. Показател за демократичността на руското общество и най-важен критерий за руската правова държава е да бъде “в съответствие” с посочените стандарти! От друга страна обаче, със същата упоритост както в теорията, така и в законодателната и съдебната практика се отстоява и другата позиция: нормите на сключените от страна на Русия международни договори, разбира се, трябва да бъдат “в съответствие” с нормите на Конституцията. Съвсем естествено възниква и въпросът: какво и с кое трябва да бъде “в съответствие” – договорите с Конституцията или обратно – Конституцията с договорите?

Теоретичната оценка на това положение е съвсем различна както при конституционалистите, така и при международниците. В литературата, посветена на конституционното право, преобладава мнението за предопределеността на приоритета на Конституцията. Например, С. А. Иванов пише: *“Най-добрата връзка между Конституцията и международните договори може да бъде следната: международните договори, по които Руската федерация е страна, не трябва да противоречат на Конституцията на Руската федерация и трябва да съответстват на нейните разпоредби”*.⁴³ Това се обосновава по следния начин: *“Тъй като международният договор, по който Руската федерация е страна, е една от разновидностите на нормативните актове, подписването и присъединяването към международен договор, както и ратификацията на международен договор, по който Руската федерация е страна, е съставна част от процеса на приемане на правния акт, то международните договори ще се намират в зависимост от Конституцията на Руската федерация, тъй като не трябва да ѝ противоречат”*.⁴⁴

Подобно тълкуване е неприемливо поради следните причини:

⁴³ Иванов С. А., Соотношение закона и подзаконного нормативного правового акта Российской Федерации, М., 2002, с. 60. Вж. също: Конституция, закон, подзаконный акт, М., 1994, с. 10.

⁴⁴ Иванов С. А., Цит. съч., с. 58.

1. Изразът “международните договори не трябва да противоречат на Конституцията и трябва да отговарят на нейните разпоредби” е противоречив и юридически некоректен, тъй като съдържа две положения, фактическото и юридическото съдържание не съвпадат едно с друго.

На първо място, положението “договорите трябва да съответстват на Конституцията” означава императивното изискване всички норми от договора да съответстват точно на конкретните норми от Конституцията. Императивното изискване “да бъдат в съответствие” обаче се прилага само между актове с по-малка и актове с по-голяма юридическа сила. Международните договори като нормативно-правни актове на друга, международноправна система не се намират в подчинено положение спрямо Конституцията. Освен това, ако признаем, че съществува принцип на задължително съответствие между нормите на сключените международни договори и конституциите на държавите участници, то практиката на международното договорно право е към своя край. Трудно е да си представим, че държавите биха могли да съгласуват и сключат договор, особено когато са по-голям брой участници, нормите на който да съответстват на нормите на конституциите на всяка една от тях. Оттук идва и неточността на тезиса.

На второ място, фразата “договорите не трябва да противоречат на Конституцията” има диспозитивен характер: наистина, конкретните норми от договора не трябва да противоречат на конкретни норми от Конституцията. Но отвъд това положение конкретните норми на всеки договор могат да съдържат други, съгласувани от субектите на международното право норми, които да регулират отношенията директно, от съдържателна гледна точка и които не са регулирани от нормите на Конституцията. И това дава на субектите на правото възможността за избор на алгоритъм на правно поведение, което да не противоречи на нормите на Конституцията. Такава е и практиката на дипломатическите преговори за съгласуване на договорните текстове и даване на съгласие от страна на държавите за тяхната юридическа обвързаност.

Затова както в законодателството, така и в научните трудове, юридически по-точно ще бъде използването на термина “непротиворечие между международните договори и Конституцията”, с оглед да бъдат избегнати колизионни ситуации и научни спорове (или те да бъдат сведени до минимум).

2. Възприемането на процеса на сключване на международни договори от страна на Русия като съставна част на съществуващия в нея “процес на приемане на правни актове” е погрешно, тъй като

“приемането на правния акт” в руската държава означава неговото разработване и утвърждаване само от субектите на руския законотворчески процес и само в рамките на страната, а “приемането” на международни договори от страна на Русия означава изключително и само даването на съгласие от държавата за обвързване с договори, разработени от субекти на международното право извън Русия, много често и без нейно участие.

Международноправният подход към всичко това е напълно противоположен: Конституцията не трябва да противоречи на международноправните задължения на държавата. Проф. Е. Т. Усенко отбелязва: *“Със сключването на международен договор държавата е задължена да взема предвид своите вътрешни правни норми, съществуването на вътрешнодържавни възможности и в случай на необходимост – тяхното изменение с оглед на изпълнението на международните си задължения”*.⁴⁵ Руската държава се отнася много отговорно към този процес, което е посочено ясно в чл. 22 от Закона за международните договори от 1995 г.: *“Ако международен договор съдържа положения, изискващи изменение на отделни разпоредби от Конституцията, решението за обвързване на Руската федерация с него е възможно да бъде взето под формата на федерален закон, но само след внасяне на съответните поправки в Конституцията или преразглеждане на нейните разпоредби в съответствие с установената процедура”*. (По отношение на това положение на Закона учените конституционалисти правят следния логически съмнителен извод: *“Така се гарантира юридическият статус на Конституцията като нормативен акт, притежаващ висша юридическа сила”*.⁴⁶ Оказва се, че Конституцията потвърждава своята върховна юридическа сила, изпълнявайки изискванията на международния договор чрез внасяне на изменения по отношение на своите норми. Кой тогава има приоритет?)

Така при разработването на Конституцията в основата на глава втора се включват договорните задължения на Русия, произтичащи от Международните пактове за правата на човека от 1966 г. Необходимо е да се припомнят и усилията на Русия да приведе своето законодателство, включително и нормите на разработваната през 1993 г. Конституция, в съответствие с правните норми на Съвета на Европа още на етап разглеждане на въпроса за нейното приемане в състава на тази международна организация. Трябва да се споменат и сериозните проблеми, свързани с ратификацията от страна на Русия на Римския

⁴⁵ Усенко Е. Т., Очерки теории международного права, М., 2008, с. 156.

⁴⁶ Комментарий к статье 15 // Комментарий Конституции Российской Федерации, Под общ. ред. Л. В. Лазарева, СПС “ГАРАНТ”, 2007 г.

статут на Международния наказателен съд от 1998 г., Протокол 6 към Европейската конвенция за правата на човека, включително свързани и с установяването на техните противоречия / непротиворечия с нормите на Конституцията на Руската федерация. Затова практически е изключена ситуацията на сключване на международен договор от страна на Русия, който явно противоречи на нормите на Конституцията. Проблеми могат да възникнат още в процеса на изпълнение на правните дейности и те са свързани с изясняване на съдържанието на едни или други норми на международния договор и на Конституцията във връзка с определена правна ситуация. (Както се случва например в проблемни ситуации между федералните закони и Конституцията. В този случай в Конституцията е предвиден механизъм за контрол на Конституционния съд на Руската федерация). При проблемни ситуации между международни договори и конституциите на държавите въпросът е сложен – там все още няма нито надзорни, нито контролни правни органи.

Но как да бъдат решени тези проблеми с правоприлагането? В руското законодателство няма отговор на въпроса как да бъдат решавани делата в случаите на несъответствие между Конституцията и влизащите в сила, както и действащите международни договори. Допускайки нормите на международните договори в руската правна система нито Конституцията, нито приетият Федерален закон за международните договори на Руската федерация от 1995 г. не осигуряват ясен механизъм или дори общ принцип за разрешаване на възможна колизия между нормите на международните договори и нормите на Конституцията и на другите руски нормативни актове. Определено някакво решение е предвидено само в случаите на възникнало противоречие между Конституцията и договорите, които все още не са влезли в сила за Русия. Решението за съответствие между Конституцията и тези договори е в рамките на компетентността на Конституционния съд на Русия. Съгласно чл. 125, т. 2 от Конституцията Съдът “разрешава дела за съответствие между Конституцията на Руската федерация” и “г) международни договори, които не са влезли в сила за Руската федерация”. В т. 6 на същия член е посочено, че: установените от Съда в хода на разглеждане на делото “несъответствия на международни договори по отношение на Конституцията на Руската федерация не подлежат на влизане в сила и прилагане”.

В тази връзка следва да се отбележи, че понякога неточното използване на съответния правен текст може да доведе до изключително погрешни изводи. По отношение на цитирания по-горе чл. 125 И. И. Барцица посочва: „Точка 6 на чл. 125 от Конституцията на РФ определя, че несъответстващите на Конституцията на РФ

международни договори, по които Русия е страна, не подлежат на влизане в сила и прилагане. По този начин приоритетът на нормите на международните договори не се разпростира над Конституцията на РФ.” (курсивът е мой – В. И.) Нещо повече, Конституционният съд на Руската федерация, съгласно пар. “а” и “з” на чл. 125 от Конституцията на РФ, има правото да разглежда дела за съответствието на международни договори, които не са влезли в сила за Руската федерация”.⁴⁷ Тук ясно се вижда, че в резултат на смяна на местата на конституционните фрази и съдържащите се в тях разпоредби са нарушени първоначалната логика и съдържание на конституционните норми, извадени от контекста и абсолютизирани в отделни фрази на чл. 125, като се извършва смяна на юридическите основания и в крайна сметка по много важни въпроси неоснователно е направен неправилен извод.

Как трябва да бъде разрешена колизията между вече действащите международни договори и Конституцията, ако възникне такава?

Според учените конституционалисти *“в този случай действа правилото за върховенството на Конституцията, тъй като международните договори са съставна част от правната система на държавата, а в рамките на тази система няма актове, които по своята юридическа сила да стоят над Конституцията”*.⁴⁸

Въпреки това от международноправна гледна точка, ако приемем подобна колизия за правомерното върховенство на Конституцията, то руската държава открито нарушава своите доброволно приети международноправни задължения, произтичащи от подписаните от нея международни договори (независимо от начина, по който Русия е станала страна по тях: като правопреемник на СССР, при присъединяване към вече съществуващи договори или непосредствено чрез участието си в разработването и приемането на нови договори). Един от основополагащите принципи на съвременното международно право е този за добросъвестното изпълнение на международните задължения. Днес вече е общопризнато, че в съответствие с този принцип всички държави трябва да хармонизират вътрешнодържавното си законодателство, включително и конституциите си, и предприеманите от него правоприлагащи мерки със своите международни задължения.

⁴⁷ Барциц И. Н., Международное право и правовая система России // Журнал российского права. 2001, № 2, с. 73.

⁴⁸ Научно-практический комментарий к Конституции Российской Федерации. Комментарий к статье 15 / Отв. ред. В. В. Лазарев // СПС “ГАРАНТ”, 2003.

Този процес започна още в началото на XX век. Подготвителната комисия на Хагската конференция за кодификация на международното право през 1930 г. призова правителствата да изразят своето мнение по отношение на това, че *“според международното право държавата не може да избегне отговорността, ако съществува такава, позовавайки се на разпоредбите на вътрешното си право”*.⁴⁹ Това положение по един или друг начин е подкрепяно от всички държави.⁴⁹ То беше потвърдено и от доста обширната международна съдебна практика, което неведнъж е потвърдено, и в частност от Постоянния съд за международно правосъдие. Така например през 1932 г. в свое Консултативно становище относно гръцко-българските общини Съдът определя: “Един от общопризнатите принципи на международното право гласи, че в отношенията между държавите – страни по договор, разпоредбите на който и да е вътрешен закон не могат да надделяват над разпоредбите на договора”. Също през 1932 г. Съдът е още по-категоричен в решение по дело за лечение на полски граждани на територията на гр. Данциг, като определя: *“държава не може да се позовава на собствената си конституция, за да избегне изпълнението на задълженията си съгласно международното право или действащите договори...”*.⁵⁰ Посоченият принцип е потвърден в коментарите на Комисията по международно право на ООН по отношение на чл. 3 – “Действия от страна на държавата, характеризирани като международно неправомерни”. Член “Отговорност на държавата за международно неправомерни действия” е утвърден с резолюция на Общото събрание на ООН от 12 декември 2011 г.⁵¹

Затова е съвсем естествено, че и в проекта на Декларацията за правата и задълженията на държавите, разработена от Комисията по международно право на ООН и приета от Общото събрание на ООН през 1949 г., разглежданото положение е формулирано много ясно и точно: “Всяка държава трябва добросъвестно да изпълнява задълженията си, произтичащи от договори и от други източници на международното право, и не може да се позовава на разпоредби от своята конституция или от своите закони като оправдание за неизпълнението на това задължение” (чл. 13), при това държавите са длъжни да се ръководят от принципа, че “суверенитетът на всяка държава е подчинен на върховенството”⁵² на международното право”.⁵³

⁴⁹ По този въпрос вж.: Лукашук И. И., Право международной ответственности, М., 2004, с. 96.

⁵⁰ Цит. по: Лукашук И. И., Право международной ответственности, М., 2004.

⁵¹ Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН 56/589 от 12 декабря 2001 г. // <http://untreaty.un.org/ilc/reports/2001/russian/chp4.pdf>

⁵² Супрематия (лат.) – върховенство, първенство.

Тази позиция намери своето място в универсален международен акт – Виенската конвенция за правото на договорите от 1969 г., която установява общозадължителните норми за всички държави участнички във всеки международен договор: *“Всеки действащ договор е задължителен за страните по него и трябва добросъвестно да се изпълнява от тях.”* (чл. 26); *“Страна по договор не може да се позовава на разпоредбите на своето вътрешно право като оправдание за неизпълняване на договора.”* (чл. 27).⁵⁴ В контекста на изследвания проблем тази норма е от особено значение. *“Важно е да се отбележи – посочва И. И. Лукашук – правилният избор на термина “вътрешно право” (internal law). Той обхваща всички вътрешнодържавни правни актове и норми, а не само конституцията и законите, които бяха споменати в посочените по-горе разпоредби на проекта на декларацията за правата и задълженията на държавите”.*⁵⁵ Следователно терминът *“вътрешно право”* обхваща правната система като цяло, включително и конституцията.

Това се потвърждава и от международната договорна практика. Така чл. 2, буква d) от Европейската конвенция за гражданството гласи: *“Вътрешно законодателство означава всички видове разпоредби на националната правна система, в това число конституцията, законите, подзаконовите актове, указите, съдебната практика, обичайното право и обичаите и практиката, както и нормите, произтичащи от задължителните международни актове”.*⁵⁶

След анализ на взаимодействието между международното право и конституциите на държавите И. И. Лукашук стига до извода:

⁵³ Вж.: Резолюция 375 (IV) Генералной Ассамблеи ООН от 6 декември 1949 г. // <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/053/70/IMG/NR005370.pdf?OpenElement>

⁵⁴ Действующее международное право в 3-х томах. Т. 1. М., 1996, с. 352. Вярно е, че чл. 49 от Конвенцията предвижда две изключения от тази императивна норма на чл. 27. Държавата, за да обоснове неизпълнение на международен договор, може да се позове на неговата недействителност предвид това, че при сключване на договора са били нарушени разпоредби на вътрешното ѝ право, които засягат компетенцията за сключване на договори, но при условие, че тези нарушения са явни и засягат норми на вътрешното право на държавата с особено важно значение. При това е доста показателно, както свидетелства участникът на тези заседания И. И. Лукашук, че както в Комисията по международно право, така и на Виенската конференция има доста противници на тези положения. Те утвърждават, че много държави не могат да признаят примата на каквито и да било международни задължения над Конституционните норми. Но болшинството делегации поддържат предложеното от Комисията правило. Лукашук И. И., Право международной ответственности, М., Волтерс Клувер, 2004.

⁵⁵ Лукашук И. И., Право международной ответственности, с. 97.

⁵⁶ Европейская конвенция о гражданстве (Страсбург, 6 ноября 1996 года // ИПС “ГАРАНТ”).

*“Основното изискване на международното право към правната система на държавите като цяло, и особено на Конституцията, е, че тя предвижда държавите да изпълняват своите задължения съгласно международното право”.*⁵⁷

За да се гарантира подобно спазване на задълженията от Русия по отношение на международното право, Конституцията утвърждава анализираната по-горе разпоредба на част 4 на член 15 за интегрирането на международните договори в руската правна система и за върховенството на тези договорни норми над руското законодателство в случай на колизия между тях в процеса на правоприлагане. Главното тук е да се намери разумният баланс между руските и международните правни интереси. Във връзка с това е вярно твърдението на В. Д. Зоркин, че трябва *“от една страна да се извърши постоянно адаптиране на националното законодателство в съответствие с международноправните стандарти, които Русия е признала със съответните договори, а от друга – да се отстояват в законодателството новите специфични национални интереси, които отговарят на заложените в Основния закон на страната основни национални интереси”*.⁵⁸

В литературата по конституционно право е изказано следното интересно мнение: за да бъде избегната появата на възможна колизия между нормите на международното и руското право, правоприлагащите органи, включително съдът, в своята дейност би следвало да се ръководят от концепцията *“приятелско отношение към международното право”*, общоприета в съдебната практика на държавите. *“Съгласно тази концепция, при тълкуването и сравняването на нормите на международното и вътрешнодържавното право съдът изхожда от това, че законодателят не е имал намерение да нарушава международноправната норма”*.⁵⁹

В тази статия се защитава научната позиция по важния въпрос за връзката между международните договори и Конституцията на Русия, осигуряващи примат при прилагането на нормите на международните договори над нормите на Конституцията. Разбира се, в реалната правна практика могат да възникнат (и възникват) ситуации, когато руските правоприлагащи органи в условията на колизия са длъжни да прилагат

⁵⁷ Лукашук И. И., Конституции государств и международное право, М., 1998, с. 15-16.

⁵⁸ Зоркин В. Д., Национальные интересы, современный миропорядок и конституционная законность/Доклад на международной научно-практической конференции (Москва, 25 октября 2005 г.), М., 2005, с. 9.

⁵⁹ Конституционное право России / Под ред. Н. А. Михалевой, М., 2006, с. 326.

не нормите на международните договори, а тези на Конституцията. Това е възможно в няколко ситуации.

Първо, когато използването на международни норми в дадена ситуация противоречи на важен обществен интерес, на обществения ред, на основите на конституционния ред на Русия. Подобна ситуация може да бъде предвидена и в самия международен договор. Така напр., съгласно буква б) на т. 21 от чл. 18 на Конвенцията на ООН срещу транснационалната организирана престъпност от 15 ноември 2000 г., взаимна правна помощ при наказателно преследване и съдебно производство на престъпления може да бъде отказано *“ако замолената държава – страна по конвенцията, смята, че изпълнението на поставено с молбата искане би могло да доведе до накърняване на нейния суверенитет, сигурност, обществен ред или други съществени интереси”*.⁶⁰ Член 9 от Конвенцията за защита правата на инвеститора от 27 май 1998 г. утвърждава следното: *“Инвестициите не подлежат на национализация и не могат да бъдат изземани освен при изключителни обстоятелства (природни бедствия, катастрофи, епидемии, епизоотии и други обстоятелства с необичаен характер), предвидени в националното законодателство на страната, когато тези мерки се прилагат в интерес на обществото и са предвидени в Конституцията на страната получател”*.⁶¹

Второ, когато употребата на международни норми може да наруши общия правен принцип, нееднократно потвърден, включително и в решенията на Конституционния съд на РФ, съгласно който могат да бъдат прилагани само тези правни норми, които не намаляват обема на правата и степента на правните гаранции за субектите на правоотношението.⁶²

В заключение – няколко основни извода:

1. Проблемите при формулирането на чл. 15, т. 4 на Конституцията още веднъж потвърдиха колко важна е правната техника, особено на такова високо законодателно ниво, каквото е Конституцията, за точния подбор и използването на твърдо установени, еднакво разбираеми и адекватно възприемани от обществото правни термини и правни категории.

⁶⁰ Конвенция Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности от 15 ноября 2000 г. // ИПС “ГАРАНТ”.

⁶¹ Конвенция о защите прав инвестора от 28 марта 1998 г. // ИПС “ГАРАНТ”.

⁶² Вж. напр.: Постановление Конституционного Суда РФ от 30 ноября 2000 г. № 15-П “По делу о проверке конституционности отдельных положений Устава (Основного Закона) Курской области” в редакции Закона Курской области от 22 марта 1999 года, “О внесении изменений и дополнений в Устав (Основной Закон) Курской области” // ИПС “ГАРАНТ”.

2. Изхождайки от буквата и духа на чл. 15, т. 4 на Конституцията, е необходимо да се постигне консенсус по отношение на разбирането на категорията “руска правна система” като реално съществуващо правно явление, разглеждана като сложно структуриран комплекс, състоящ се от норми на руското и международното право и правото на другите държави.

3. Сключването на международни договори е доброволен акт на Руската федерация (както и на всяка суверенна държава). При сключването на договори Руската федерация трябва да синхронизира произтичащите от него международни задължения с нормите на своята Конституция и на другите нормативно-правни актове. Но с подписването на международен договор руската държава е задължена доборосъвестно да изпълнява неговите разпоредби в областта на международните и вътрешнодържавните отношения и съгласно гореспоменатия чл. 27 от Виенската конвенция за правото на договорите “не може да се позовава на разпоредбите на своето вътрешно право като оправдание за неизпълняване на договора”. Това положение се утвърди в международната правоприлагаща, включително и съдебна практика.

4. Конституцията на Руската федерация не притежава абсолютно върховенство в руската правна система; в чл. 4 и в т. 1 на чл. 15 са залегнали принципите за териториално-правното върховенство на конституционните норми, а в т. 4 на чл. 15 е закрепено нормативно-правното върховенство на международните договори, по които Русия е страна.

5. Приматът на нормите на международните договори над нормите на Конституцията на Русия се отнася не до съпоставянето на юридическата сила на тези актове като цяло, а до прилагането им в юридическата практика. В случаите на вътрешни международно-руски колизии при разрешаването на конкретни въпроси и дела трябва да действа принципът за приоритетното прилагане на нормите на международните договори, по които Руската федерация е страна. Конституцията признава и утвърждава не примата на международните договори като цяло, а само приоритета при тяхното прилагане. Цялостно върховенство на нормите на международните договори би означавало, че в случай на противоречие между договорната и конституционната норма конституционната трябва да прекрати своето действие. Върховенство при прилагането във всяка отделна ситуация означава, че при противоречие в този или в друг конкретен случай се прилага нормата на международния договор, но това не лишава съответната конституционна норма или нормата на друг нормативен акт в Русия от тяхната юридическа сила и не води до тяхната

автоматична отмяна или неприменимост; те могат успешно да се прилагат във всяка друга, неколизионна ситуация.

6. В изключителни случаи е възможно и превъзходството на конституционните норми над тези на международните договори, когато прилагането на международните норми в конкретна ситуация е в противоречие с важни обществени интереси, с обществения ред или с основите на конституционния ред в руската държава, или при съществено намаляване на обема на правата и степента на юридическа гаранция за субектите в правоотношението. Може да се предположи евентуално възникване на колизия, когато приматът за прилагането на една или друга норма на Конституцията над нормите на международните договори е безусловен, но в реалния живот това не се случва често.

7. Като цяло признаването на приоритета на международните норми в Русия отговаря на общата стратегическа тенденция на световното правно развитие за всеобщо уеднаквяване, интеграция и глобализация, активен процес на интернационализация на конституционните основи в държавите и техните правни системи.⁶³ Русия е един от водещите субекти в международноправните отношения и е подложена на влияние от обективните процеси на световното развитие. Очевидно е, че в рамките както на глобализацията, така и на близката до нас европейска интеграция в различна степен на универсална, регионална и отраслова активност и скорост се развива и правната глобализация⁶⁴; основните ѝ форми са уеднаквяване, хармонизиране, унификация на правните системи в държавите, техните норми, принципи и институти, включително и интернационализацията на конституционните основи на държавите. И водещият инструмент в този световен правен процес са международните договори. Именно с международните договори държавите юридически уреждат

⁶³ Глобализацията, отбелязва И. И. Лукашук, води към интернационализация на живота на държавите и по същия начин към интернационализация на техните правни системи. Лукашук И. И., За международным правом будущее // Международное публичное и частное право, 2006, № 4, с. 4.

⁶⁴ Съдията от Конституционния съд на Руската федерация, като използва термина “правна глобализация”, отбелязва, че той отразява качествените характеристики на интернационализацията на правните системи и въз основа на това – нарастването на общото в нормативно-правния живот на съвременните цивилизации. Обективната тенденция на нарастващото влияние на международното право върху системата на вътрешното право на Русия и на хармонизирането на вътрешното и международното право в резултат на набирающа сила процес на глобализация е очевидна. Бондарь Н. С., Современный конституционализм – основа правовой глобализации // Правовая система России в условиях глобализации. Сборник материалов круглого стола, М., 2005, с. 40-44.

съгласуваните между тях компромисни правила за обществените отношения (както с международен, така и все повече с вътрешнодържавен характер) и поемат задължението да приведат своето законодателство (включително и конституцията), съдебната практика и другите елементи на своите правни системи в съответствие с приетите от тях международни договорно-правни задължения. Важното в този случай е да не бъде нарушен необходимият баланс между международните и вътрешнодържавните правни интереси и да бъде запазена собствената руска юридическа идентичност.

Превод: Вероника Стоилова